

*Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
Творче об'єднання "Нова парадигма"*

НОВА

ПАРАДИГМА

- *Філософія*
- *Політологія*
- *Соціологія*

ВИПУСК 72

Київ – 2007

УДК 06
ББК 95
Н 72

**Фахове видання з філософських наук, політології та соціології
затверджено Постановою Президії ВАК України
(перелік № 15, протокол № 3-05/11 від 15 грудня 2004 р.)**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 8429 від 11 лютого 2004 р.

*Друкується за рішенням Вченої ради НПУ ім. М. П. Драгоманова
(протокол № 6 від 13 грудня 2007 р.)*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

<i>Б. І. Андрусишин</i>	доктор історичних наук, професор
<i>В. П. Андрущенко</i>	доктор філософських наук, професор;
<i>О. В. Бабкіна</i>	доктор політичних наук, професор;
<i>В. П. Бех</i>	доктор філософських наук, професор (головний редактор);
<i>Г. І. Волинка</i>	доктор філософських наук, професор;
<i>В. І. Воловик</i>	доктор філософських наук, професор;
<i>В. Г. Воронкова</i>	доктор філософських наук, професор;
<i>М. Ф. Головатий</i>	доктор політичних наук, професор;
<i>В. П. Горбатенко</i>	доктор політичних наук, професор;
<i>Р. О. Додонов</i>	доктор філософських наук, доцент;
<i>С. Л. Катаєв</i>	доктор соціологічних наук, професор;
<i>О. В. Литвиненко</i>	доктор політичних наук, професор;
<i>М. П. Лукашевич</i>	доктор філософських наук, професор;
<i>І. А. Мартинюк</i>	доктор соціологічних наук;
<i>М. І. Михальченко</i>	доктор філософських наук, професор;
<i>Г. О. Нестеренко</i>	кандидат філософських наук (відповідальний секретар);
<i>В. М. Ніколаєвський</i>	кандидат філософських наук, професор;
<i>І. Г. Оніщенко</i>	доктор політичних наук, професор;
<i>А. О. Ручка</i>	доктор філософських наук, професор;
<i>О. Л. Скідін</i>	доктор соціологічних наук, професор;
<i>Ю. П. Сурмін</i>	доктор соціологічних наук, професор;
<i>С. О. Телешун</i>	доктор політичних наук, професор;
<i>В. П. Тронь</i>	доктор державного управління;
<i>Л. Є. Шкляр</i>	доктор політичних наук;
<i>Ю. І. Яковенко</i>	доктор соціологічних наук, професор.

Н 72 **Нова парадигма** : [журнал наукових праць] / голов. ред. В. П. Бех. ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова ; Творче об'єднання "Нова парадигма". – Вип. 72. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – 255 с.

Концепція журналу базується на багатоплановому науковому та філософському висвітленні актуальних проблем інформаційної цивілізації, що формується. Основні рубрики охоплюють галузі соціальної педагогіки, психології, соціології, політології, філософії та культурології. Видання розраховано на вчених гуманітарного напрямку, аспірантів та докторантів, студентів та здобувачів.

© Редакційна колегія, 2007

© Автори статей, 2007

© Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, 2007

СОЦІОЛОГІЯ

Матвійчук Т. Д.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: СОЦІАЛЬНИЙ ВИМІР

Основним завданням цієї статті є спроба описати особливості розвитку громадянського суспільства, враховуючи соціальні чинники. Соціальний вимір громадянського суспільства включає в себе опис та вивчення соціальних умов, при яких суспільство формується як громадянське.

Громадянське суспільство як предмет наукового аналізу у більшості випадків розглядається з точки зору філософсько-політологічного підходу. В контексті такого розуміння феномен громадянського суспільства описується як перелік необхідних вимог, дотримання яких забезпечує успішне становлення суспільства як громадянського. Однак, неврахування соціальних особливостей розвитку громадянського суспільства значно звужує функціональну специфіку громадянськості.

Для повного осмислення всіх можливих проявів громадянського суспільства необхідно брати до уваги соціальні особливості та передумови, які передують розвитку громадянськості та супроводжують цей розвиток. Такий підхід значно розширює розуміння сутності громадянського суспільства та дозволяє простежити взаємозв'язки між рівнем розвитку соціуму та становленням суспільства як громадянського.

Метою цієї статті є спроба розглянути громадянське суспільство як феномен соціального характеру. Автор звертає увагу на новий підхід до осмислення та вивчення громадянського суспільства. Мова йде про розуміння громадянського суспільства насамперед як суспільного утворення, яке на певній стадії свого історичного розвитку набуває

ознак громадянського.

Соціальний вимір громадянського суспільства враховує ті ознаки соціального, які є передумовами побудови такого суспільства і можуть бути розглянуті як притаманні йому характеристики. Швидкість та якість розвитку кожного окремо взятого громадянського суспільства залежить від соціальної бази та соціального середовища. Саме розмаїттям соціальних умов можна пояснити відмінності у процесах формування громадянського суспільства в різних країнах. Описуючи соціальне середовище, в якому суспільство стає громадянським, варто звернути увагу на сутність соціального як такого.

Як зазначає Леонід Токар, серед визначальних проблем розвитку гуманітарної науки ключовою завжди була, є й неодмінно буде проблема пізнання феномена людини, сенсу, форм і методів людського буття.

Цей автор вважає, що спочатку інтуїтивно, а згодом усе більш усвідомлено люди розглядають її як першочергову. Таке ставлення, на думку Леоніда Токара, є логічним, оскільки результати досліджень у галузі самопізнання й самотворення завжди і вирішальним чином позначаються на формуванні світогляду, моралі культури, виробленні ідеології, політики, творенні форм суспільного співжиття, організації та дії людей... Сучасній науці відомі два рівні прояву життя розумного на Землі: на рівні індивіда (індивідуально-біологічному) і на рівні спільноти (сім'я, родина, рід, плем'я, етнос, нація, соціально-політична, професійна спільність, держава, народ, все людство) з найширшою їх природо-часо-просторовою специфікою прояву і, що вони об'єктивно не суперечать один одному. Більше того, рівні ці та їх різновиди органічно поєднані й взаємозалежні. І хоч другий рівень більш багатоплановий, потужний та діяльнісний він не може (як більш потужний комп'ютер) існувати сам по собі. Без єдності та взаємодії навіть уявити неможливо існування кожного з них окремо [10, 86].

Розглядаючи громадянське суспільство як специфічне соціальне утворення варто враховувати існування постійного взаємозв'язку між індивідом та суспільством в цілому. Розвиток громадянського суспільства відбувається під впливом різноманітних суспільних факторів, історичної зумовленості, соціальної культури. А кожне, певною мірою сформоване, громадянське суспільство (наскільки цей процес можна вважати завершеним) відображає власну, притаманну лише йому соціальну специфіку.

Більшість вчених вважають, що у світі не існує єдиної моделі громадянського суспільства, однаково придатної для всіх країн, а є конкретно-історичні моделі, що залежать від специфіки окремих

культур та цивілізацій: німецька, американська, французька, тощо [3, 17].

Існування взаємозв'язку між громадянським суспільством та суспільством на базі якого воно формується ще раз доводить важливість вивчення соціальних передумов цього формування. Тут важливо зазначити, що громадянське суспільство як предмет вивчення та дослідження не обов'язково ставити в рамки певної визначеної теоретичної конструкції. Таке суспільство можна розглядати і як феномен, утворений на базі існуючого (до того не зовсім громадянського суспільства), і як стадію розвитку якогось конкретно визначеного суспільства (як історично зумовлений етап). Така, на перший погляд, різнобічна інтерпретація насправді дозволяє вивчати громадянське суспільство у найширшому спектрі його проявів. З іншого боку, саме намагання накреслити чіткі ознаки громадянського суспільства (як еталону) в подальшому аналізі призводить до того, що багато характерних проявів такого суспільства просто не беруться до уваги.

Для чіткого розуміння соціального виміру громадянського суспільства варто дати короткий опис самого поняття "соціальне".

Згідно з навчальним словником-довідником з соціології, соціальне – найважливіше, ключове поняття соціології, означає сукупність тих чи інших якостей і особливостей соціальних відносин, яка інтегрована індивідами чи спільнотами в процесі сумісної діяльності (взаємодії) в конкретних умовах і яка проявляється в їх ставленні один до одного, до свого становища у суспільстві, до явищ і процесів суспільного життя. Будь-яка система суспільних відносин (економічних, політичних та інших) торкається відносин людей один до одного і до суспільства. Тому кожна з них завжди має свій чітко виражений соціальний аспект [8, 347].

Зважаючи на таку інтерпретацію, можна погодитись з визначенням громадянського суспільства як специфічної системи суспільних відносин. Адже як і громадянське суспільство, так і процеси, пов'язані з його формуванням, мають за основу взаємодію індивідів на рівні сім'ї, малої групи, суспільства в цілому. Вивчення соціальної обумовленості громадянського суспільства дозволяє описати таке суспільство з точки зору якісно нової інтерпретації. Розглядаючи громадянське суспільство як соціальний феномен, ми відходимо від інструментального використання цього поняття як опонента "державі". Насправді громадянське суспільство є насамперед різновидом суспільства, стадією його розвитку. Тому воно повинно розглядатися у зрізі соціальних процесів які супроводжують розвиток такого суспільства. Тут і виникає

питання про соціальну "індивідуальність" (відмінність від інших) громадянського суспільства. Сам факт існування такої "індивідуальності" впливає з того, що приклади моделі становлення розвинутих громадянських суспільств не завжди успішно засвоюються у всіх країнах. Скажімо, в Україні на даний час вже існує майже весь перелік соціальних інститутів, які є необхідними для формування громадянського суспільства. Проте питання щодо ідентифікації українського суспільства як громадянського залишається відкритим. Тут виникає проблема ефективності цих інститутів. Можна припустити, що така ситуація складається через намагання формувати громадянське суспільство за "чужим" зразком, одночасно ігноруючи потенціал громадянськості українського суспільства.

Кожен елемент громадянського суспільства може бути ефективним лише у випадку існування суспільного "попиту" на нього. Це стосується свободи слова, громадських організацій, вільної преси, громадянської активності. В свою чергу, міра потрібності цих елементів та ступінь поваги до них формуються під впливом стану соціуму на певний визначений історичний момент часу.

Немає необхідності вести мову про громадянське суспільство взагалі, а тільки про цілком визначене, конкретне суспільство, його характерні ознаки та параметри, які визначають динаміку і характер розвитку інститутів та цінностей останнього. Саме тому в дослідженні варто врахувати, що кожне громадянське суспільство завжди з'являється на базі інститутів і принципів співжиття, які склалися протягом багатьох віків конкретного історичного розвитку кожного народу [3, 17].

Тут доцільно розглянути взаємозв'язок між процесами розвитку громадянського суспільства та соціальною сферою.

У соціальній сфері громадянське суспільство представлене широкою мережею міжособистісних відносин індивідів, які пронизують сімейне життя, становлять зміст діяльності різних самоуправлінських організацій та установ: суспільних організацій, громадських рухів, територіальних об'єднань людей, партій тощо [7, 44].

Громадянське суспільство як соціальний феномен взаємодіє з усіма сферами суспільного життя. Більше того, воно не тільки не є протилежністю державі, а навпаки – таке суспільство існує як паралельний державі стиль суспільного буття, структура якого формується за участю всього соціуму, одночасно видозмінюючи сам соціум.

Структурно громадянське суспільство є підсистемою суспільства як цілого, яка наближається до соціальної (соціетарної) сфери суспільного

життя [6, 453].

Варто зазначити, що термін “соціетальний” був вживаний соціологом А. Г. Келером (1903), який відносив його перш за все до організаційних аспектів соціального життя. Сьогодні термін “соціетальний” вживається для опису відносин і процесів на рівні суспільства загалом [8, 353].

Зважаючи на структурну багатогранність проявів громадянського суспільства, можна зробити висновок про функціонування громадянського суспільства як про процес, що відбувається за участю всіх форм суспільної життєдіяльності.

Як вважає Віктор Степаненко, громадянське суспільство – поняття, яке у своєму широкому соціологічному сенсі якраз і охоплює комплекс основних соціетальних характеристик та параметрів суспільної життєдіяльності, яка відокремлена від держави і є самоорганізованою [9, 6].

Важливим фактором розвитку громадянського суспільства є також громадянська активність на всіх рівнях життєдіяльності соціуму.

На думку Сергія Рудича, в демократичному соціумі громадянське суспільство може існувати лише за умов наявності якнайширшої соціальної бази, підтримки всіма верствами населення [1, 94].

Громадянське суспільство також передбачає існування певного типу суспільних відносин, які зумовлюють ефективне його функціонування.

Хоча суспільство засноване не за договором і хоча впровадження ідеї договору для виведення з неї соціальних зобов’язань не досягає жодної достойної мети, все-таки кожен, хто отримує захист суспільства, повинен відплатити йому за це благо, і той факт, що людина живе у суспільстві, обумовлює необхідність, щоб кожен обмежував себе в стосунках і іншими людьми дотриманням певної лінії поведінки [5, 86].

Вивчаючи взаємовідносини на рівні суспільства громадянського, варто врахувати поняття солідарності, як еталону суспільної поведінки на рівні такого суспільства.

Як вважає Анатолій Карась, солідарність є виявом культурологічної інтенції на рівні комунікативної взаємодії осіб, або на рівні соціальності [2, 41].

Цей автор аргументує, що головним чинником складання соціальності, на відміну від складання культури, є потреби взаємопов’язання індивідуальних і групових інтересів. Соціальність – це наголошення суспільних потреб виживання і творення (продукування), взаємопов’язаності осіб навколо інтересів самореалізації і самоздійснення [2, 46].

Вивчаючи громадянське суспільство як соціальний феномен,

доцільно акцентувати увагу на понятті соціальної свободи. Адже саме соціальна свобода є показником сформованості суспільства, індикатором міри становлення такого суспільства як громадянського.

Згідно з соціологічним словником, соціальна свобода – міра соціальної автономії (самоствійності) суб'єкта (особи, групи, організації тощо) можливість і повнота задоволення потреб, розвитку здібностей, наявність політичних та інших прав і їх гарантованість. Оскільки соціальна свобода є продуктом взаємодії індивіда, групи і суспільства загалом, вона проявляється (з боку суспільства) у визнанні за суб'єктом певних прав і в усвідомленні й прийнятті ним зі свого боку відповідальності (зобов'язань) перед суспільством та іншими суб'єктами [8, 327].

На думку Анатолія Карася, диференціація усередині суспільства підтримує соціальну єдність людей і є необхідною умовою формування добровільної спільноти, що лежить в основі модерного руху до громадянського суспільства. Це є водночас рух до здійснення індивідуальної і соціальної свободи... Міра кооперованості людської свободи, рівень її здійснення є вирішальним чинником формування соціальності громадянського суспільства [2, 48].

Саме свобода, підсилена розумінням громадянської позиції, здатна сформуванати особистість з притаманним їй відчуттям громадянськості.

Як слушно зазначає Наталія Філик, громадянське суспільство починається з громадянина, його свободи, благополуччя, активної позиції у сфері політико-правових відносин. У такому суспільні утверджується атмосфера свободи, яка, у свою чергу, формує вільну людину [11, 64].

Для процесів розбудови громадянського суспільства в Україні соціальна складова важлива насамперед тим, що саме вона віддзеркалює соціальне підґрунтя для формування такого суспільства. Вивчаючи все соціальне, що притаманне громадянському суспільству, можемо зробити висновок про ступінь готовності українського суспільства для розвитку громадянськості. З іншого боку, соціальний вимір громадянського суспільства дає змогу дослідити наскільки історично тому чи іншому суспільству притаманні ознаки громадянськості. Тут важливо пам'ятати про "індивідуальність" та неповторність кожного окремого народу на шляху до розвитку громадянського суспільства.

При розбудові українського громадянського суспільства потрібно враховувати вплив не тільки західної та східної моделей розвитку зазначеного суспільства, а й власний позитивний та негативний досвід, обумовлений власними традиціями, культурою, менталітетом, рівнем правової культури та правосвідомості громадян [3, 20].

Соціальність громадянського суспільства підтверджується також самою суттю феномену громадянськості. Підставою утворення кожного суспільства є усвідомлення переваг колективного існування. Те саме стосується і громадянського суспільства, адже ефективна громадянська активність можлива лише при умові усвідомлення спільних інтересів багатьма людьми.

Як зазначає Анатолій Карась, дослідження чинників конструктивної соціальності приводить до розуміння її як громадянського суспільства і означає поставити на передній план вивчення природи солідарності і взаємодоповнюваності в контексті конкретної соціокультурної спільноти, члени якої беруть участь в управлінні комунікативними діями задля спільного добра [2, 49].

Соціальний вимір громадянського суспільства базується на розумінні того, що таке суспільство неможливе без існування і взаємодії складових частин соціуму.

Як вважає Олександр Макарець, громадянське суспільство – це розвинута форма тих соціальних організмів, які були необхідними ступенями становлення людського суспільства взагалі. Насамперед, це рід, сім'я, громада. Саме в них вперше реалізовується символ громадянськості, хоча реалізовується по-різному [4, 77].

Отже, можемо констатувати, що основою громадянського суспільства та базою процесів, пов'язаних з його розвитком є соціальні чинники, соціальна реальність конкретно-історичного етапу розвитку цього суспільства. Врахування соціального у розбудові громадянського суспільства дозволяє окреслити загальну модель такого суспільства, з притаманними їй соціально-історичними характеристиками.

Детальніше вивчення і дослідження соціальної складової громадянського суспільства дасть змогу виокремити ті аспекти громадянськості, які є визначальними для побудови такого суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку. Монографія / С. Ф. Рудич (заг. ред. кер. авт. кол.) та ін.; Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. – К.: Парламентське вид-во, 2006. – 410 с.
2. Карась А. Соціокультурний текст громадянського суспільства: конструктивність і деструктивність соціальності / Громадянське суспільство як здійснення свободи: центрально-східноєвропейський досвід / За редакцією А. Карася. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 1999. – 384 с.
3. Кравченко Л., Цимбалюк М. Розбудова українського громадянського суспільства: крізь призму бачення окремих проблем // Право України. – 2003. – № 10. – С. 17-21.

4. *Макарець О.* Про метафізику громадянського суспільства // Громадянське суспільство як здійснення свободи: центрально-східноєвропейський досвід / За редакцією А. Карася. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 1999. – С. 73-78.
5. *Міл Дж. С.* Про свободу: Есе / Пер. з англ. – К: Видавництво Соломії Павличко “Основи”, 2001. – 463 с.
6. *Основи демократії: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів / Авт. колектив: М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук та ін.; за заг. ред. А. Колодій; М-во світи і науки України, Ін-т вищої освіти АПН України, Укр.-канад. Проект “Демократична освіта”, Інститут вищої освіти. – К.: Вид-во “Ай Бі”, 2002. – 684 с.*
7. *Пшеничнюк О.* Структурна динаміка українського соціуму і проблема формування громадянського суспільства. // Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: Матеріали наук-практ. конф. / За заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. – К.: УАДУ. – 2001. – 424 с.
8. *Соціологія: терміни, поняття, персоналії. Навчальний словник-довідник. Укладачі: В. М. Піча, Ю. В. Піча, Н. М. Хома та ін. За заг. ред. В. М. Пічі. – К.: “Каравела”, Львів: “Новий Світ-2000”, 2002. – 480 с.*
9. *Степаненко В.* Соціологічна концепція громадянського суспільства в посткомуністичному контексті // Соціологія: теорія, методи, маркетинг, – 2003. – № 3. – С. 5-20.
10. *Токар Л.* Українознавчі виміри побудови громадянського суспільства в Україні // Українознавство. – 2003. – № 4(9). – С. 86-94.
11. *Філік Н.* Громадянське суспільство та проблема захисту прав людини // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 8 – С. 61-64.

Слющинський Б. В.

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

Людська здатність до спілкування, особливо за допомогою мови, є найбільш розповсюдженою. Здатність спілкуватися у часі і просторі дуже розповсюдилась у нові часи завдяки винаходу писемності, друку, електронного зв'язку – телеграфу, телефону, радіо – і засобів масової комунікації, а також механізації транспорту. Скорочення того, що географи називають “важкістю відстані”, особливо очевидне у теперішньому столітті, даючи можливість посилати повідомлення на великі відстані з великою швидкістю. Це має багато наслідків і не в останню – збільшення здатності сучасної держави здійснювати “соціальний контроль” [1, 314-315]. Всю без винятку сукупність

Денисенко К. Ю.

Особливості формування сучасної геополітики Франції
у дослідженнях П'єра Галуа 183

СОЦІОЛОГІЯ

Матвійчук Т. Д.

Особливості розвитку громадянського суспільства:
соціальний вимір 191

Слющинський Б. В.

Міжкультурна комунікація як соціокультурний феномен 198

Щербина В. М., Щербина В. Л.

Соціальні девіації у кіберкомунікативному середовищі:
інституціональний аспект 209

Мігалуш А. О.

Сучасні термінологічні засади дослідження проблем людей
з особливими потребами 215

ФІРМА В ДИСКУРСІ ОРГАНІЗМЕНОЇ ІДЕЇ..... 223

Бех В. П., Гашенко А. В.

ДИСКУРС ОРГАНІЗМЕНОЇ ІДЕЇ..... 223

*Соціальний організм – організаційна форма існування
соціального світу (продовження) 223*

ПЕРЕЛІК СТАТЕЙ, ОПУБЛІКОВАНИХ У ЖУРНАЛІ “НОВА ПАРАДИГМА” В 2007 Р. 229

НАШІ АВТОРИ 247

Наукове видання
Журнал "НОВА ПАРАДИГМА"

В и п у с к 72

- Журнал виходить щоквартально.
- Редакція приймає матеріали від авторів у друкованому вигляді з обов'язковим електронним варіантом у форматі будь-якої версії MS-Word.
Адреса редакції:..... вул. Пирогова, 9, м. Київ, 01601
Телефон:..... (044) 230-92-85
E-mail:.....novaparadigma@ukr.net
- Редакція залишає за собою право редагування текстів статей, які до неї надходять.
- Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори матеріалів.
- Редакція матеріали не рецензує і не повертає. Статті до друку підписуються за рекомендацією Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.
- У разі передруку посилання на "Нову парадигму" *обов'язкове*.
- Журнал регулярно розсилається у бібліотеки за переліком, встановленим ВАКом України.

Головний редактор: *В. П. Бех*

Відповідальний секретар та
наукове редагування: *Г. О. Нестеренко*

Літературне редагування: *П. М. Гвоздецький*

Технічне редагування і коректура: *Л. Л. Макаренко*

Підписано до друку 29 листопада 2007 р.
Формат 60x84. Папір офсетний. Гарнітура Таймс. Друк офсетний.
Умовн. друк. аркушів 14,5. Облік видав арк. 18,26. Наклад 300. Зам № **801**
Віддруковано з оригіналів

Видавництво
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
Свідцтво про реєстрацію № 1101 від 29. 10. 2002
(044) 239-30-26, 239-30-85

Продажу не підлягає!